

Maamme-laulusta Lapualaisoopperaan

Sukupolviliikkeet Suomessa vuodesta 1809

”Aukoton kansalaismoraali ‘koti, koulu, kirkko ja isänmaa’ ei enää kelvannut meille. Meitä oli hirvittävästi manipuloitu. Suomi oli nostettu sodan jälkeen jaloilleen meidän sielujemme hinnalla. Meistä oli yritetty tehdä värittömiä ‘kunnon kansalaisia’, kuuliaista keskiluokkaa, tylsimyksiä. Niin me ajattelimme.”

Näin muistelee ajatelleensa Kaisa Korhonen, joka kulki 1960-luvun alkupuolella Kalle Holmbergin kanssa taidetta koskettaneen radikalismien kärjessä. Tällaiset voimakkaat ajatukset ja protestit eivät ole historiassa poikkeuksellisia. Ne ovat sukupolvien suuria ajatuksia, jotka kukoistavat muutaman vuoden ja siirtyvät sen jälkeen osaksi historiaa.

Suomen historia on täynnä yhteiskunnallisesti merkittävien tapahtumien synnyttämiä sukupolviliikkeitä, joiden kenttä voi näyttää hyvinkin monimutkaiselta. Matti Virtanen käsittelee väitöskirjassaan *Fennomanian perilliset* (2001, 410 s.) näitä liikkeitä vanhempien poliittisten traditioiden osina, kehittäjinä ja muuttajina. Samalla hän rakentaa yhtenäisen kehityskaaren 1800-luvun alusta 1900-luvun loppupuolelle asti. Syntyy mielenkiintoinen kokonaisuus, kun esimerkiksi 1800-luvun fennomaniaa, Akateemista Karjala-Seuraa ja 1960-luvun radikalismia tarkastellaan samoista lähtökohdista ja saman kehityslinjan osina.

Lähtökohtana Karl Mannheimin klassinen sukupolven käsite

Virtasen kiinnostuksen kohteena on toisaalta sukupolven käsite ja sen paikka yhteiskuntatieteessä, toisaalta sukupolvidynamiikan merkitys historiassa. Hän käsittelee erityisesti Karl Mannheimin sukupolvikäsitystä ja pyrkii myös täydentämään sitä. Mannheimin mukaan yhteiskunnan sukupolvi eli kokemuksellinen sukupolvi syntyy, kun jokin ikäpolvi jakaa nuoruudessaan yhteisen avainkokemuksen. Näistäkin sukupolvista kuitenkin vain harva mobilisoituu varsinaisiksi sukupolviliikkeiksi eli organisoituu ajamaan hyviksi koettuja tavoitteita.

Mannheimin teoriassa on olennaista, että siinä käytettävä sukupolven käsite ei ole sidoksissa varsinaisiin suvun sukupolviin. Yhteiskunnalliset murrokset tuottavat kokemusmaailmaltaan keskenään erilaisia sukupolvia ennakoimattomasti ja epäsäännöllisin väliajoin. Kahden eri sukupolven muodostumisen välillä voi olla aikaa vähimmillään vain vuosi tai pari. Voimakkaimmin yhteiskunnallisen murroksen kokee ikäryhmä, joka on sen tapahtuessa otollisimmassa ”leimautumisiässä” eli noin 17 vuoden iässä.

Mannheimin kuvaama sukupolven mobilisoituminen on samanaikaisesti yhdistävää ja erottavaa. Eri ikäpolvia erottavien jakojen lisäksi syntyy saman sukupolven sisälle eri fraktioita. Ne eivät kuitenkaan ole tiiviitä ryhmiä, vaikka niiden ytimessä onkin tiivis ydinryhmä. Mobilisoituminen etenee ydinryhmän vauhdittamana, ja ennen pitkää fraktiot törmäävät. Ne taistelevat keskenään ja liittyvät vähitellen itselleen läheiseen poliittiseen traditioon. Juuri traditioon liittyminen on Virtasen tutkimuksen kannalta keskeinen vaihe. Hänen perusteensa onkin, että traditio pysyy, muuntuu tai hajoaa eri-ikäisten fraktioiden keskinäissuhteiden kehityksen tuloksena. Virtasen keskeinen kysymys on, miten sama avaintapahtuma muokkaa sen kokeneita eri-ikäisiä polvia ja niiden välisiä suhteita.

Virtasen käsittelemät avaintapahtumat ovat sotia, jotka kaikki ovat nostaneet esiin suhteen Venäjään/Neuvostoliittoon. Niihin on liittynyt myös toinen teema. Vuonna 1808 se oli suomen kieli, 1918 demokratia ja vuosina 1939-40 sekä 1941-44 hyvinvointivaltio. Virtanen lähtee ajatuksesta, että sodan dynaaminen poliittinen voima perustuu siihen, että se koetaan ajallisesti eri positioista ja siksi tulkitaan eri tavoin. Tulkintojen erilaisuus taas käynnistää poliittisten traditioiden

muutosprosessin. Sodan synnyttämän poliittisen liikehdinnän taustalla on siis eri-ikäisten ihmisten erilainen kokemus sodasta.

Oppipojasta mestariksi

Virtanen tulee Mannheimin mallia täydentäessään siihen tulokseen, että kaikilla traditioilla on sosiaalisesti hierarkkinen rakenne, jota voi jäsentää mestarit-kisällit-oppipojat-mallilla. Tradition vanhin ja kokenein fraktio valtaa tavallisesti mestariluokan. Kaikki poliittiset traditiot ovat Virtasen mukaan kerrostuneita sukupolviilikkeitä, samaan traditioon eri aikoina ja eri laajuisina aaltoina kiinnittyneitä fraktioita. Fraktio on siis samanaikaisesti osa sekä omaa sukupolveaan että traditiotaan.

Varsinaiset ydinryhmät ovat Virtasen mukaan hyvin samanikäisiä, mutta systemaattisesti niillä on 10-20 vuotta ydinryhmää vanhempi mestari, joka on nuorten esikuva ja opettaja. Hyvä esimerkki tällaisesta vanhemmasta mestarista on J. J. Tengström, jonka opetuslapsia olivat J. J. Nervander, J. L. Runeberg ja J. W. Snellman. Muita tällaisia mestareita ovat olleet esimerkiksi Otto Wille Kuusinen, Väinö Tanner ja AKS:n Elmo Kaila.

Virtasen mukaan mestarin oppeja ja olemusta sisäistävän alkuvaiheen jälkeen oppipojista tulee kisällejä, jotka ottavat jossain vaiheessa enemmän tai vähemmän radikaalisti irti mestareistaan. Vilho Helanen astui 1930-luvulla radikalisoituvan AKS:n johtoon irtaantuen Elmo Kailasta, ja K. A. Fagerholmin rauhanoppositio otti etäisyyttä Väinö Tanneriin. Sukupolviilikkeet pääsevät siis vuorollaan muokkaamaan traditiota, kun ne siirtyvät tradition sisällä positiosta toiseen. Oppipojista tulee ensin kisällejä ja sitten mestareita.

Mobilisoitumiseen kuuluu Virtasen mukaan se, että omat ajatukset ja pyrkimykset ymmärretään uusina. Koetaan, että on löytynyt täysin uusi ratkaisu koettuihin ongelmiin. Virtasen mukaan todellisuudessa ajatukset ovat kokonaan uusia vain harvoin jos koskaan. Sukupolviilikkeissä vanhat ajatukset keksitään uudelleen.

Kirjasta saatavan kuvan perusteella sukupolviilikkeiden kehitykselle ovat olleet keskeisiä Suomen ja Venäjän/Neuvostoliiton suhteita koskevat tapahtumat sekä itänaapurimme toiminta Itä-Euroopassa. Kun Puolassa syntyi kapina vuonna 1863, J. W. Snellman ja Yrjö Koskisen johtamat ”jungfennomaanit” korostivat voimakkaasti lojaalisuutta Venäjälle. Näin he pyrkivät turvaamaan Suomen aseman. Kansallisen olemassaolon turvaaminen voidaan nähdä myös nuortaistolaisten tavoitteena, kun he samastuivat Neuvostoliittoon Tšhekkoslovakian miehityksen jälkeen. Virtanen käy läpi pitkän jakson Suomen historiaa ja käsittelee sen tapahtumia samasta näkökulmasta. Näin avautuu mahdollisuus yllättäviinkin rinnastuksiin.

Virtasen mukaan 1800-luvun fennomania on onnistunut viemään keskeiset tavoitteensa niin hyvin läpi, että niistä on tullut suurimmalle osalle suomalaisista arvomaailman sisäistettyjä lähtökohtia. Tunnumme itsemme ensisijaisesti suomalaisiksi, emme hämäläisiksi, savolaisiksi, pohjalaisiksi tai eurooppalaisiksi. Hän toteaa: *”Vasta jos tullaan sellaiseen tilanteeseen, että suomalaisten enemmistö haluaa vaihtaa äidinkielekseen suomen tai ruotsin sijasta englannin, saksan tai ranskan, fennomanian traditio on lopullisesti kadonnut.”*

Sukupolviilikkeet ja herännäisyys

Vaikka Virtasen väitöskirja käsittelee nimenomaan poliittisia traditioita ja sukupolvifraktioiden vaikutusta niihin, tutkimustuloksia voidaan varmasti soveltaa myös herätysliikkeiden kaltaisiin traditioihin. Niiden jäsenet kohtaavat aivan samat avaintapahtumat ja –kokemukset kuin muutkin yhteiskunnan jäsenet. He myös sulautuvat omine ajatuksineen liikkeisiinsä samalla tavoin kuin poliittiset sukupolvifraktiot omaan traditioonsa.

Herännäisyys on liike, jota uusien sukupolvien ei tarvitse synnyttää uudelleen. Mutta koska se on liike, sen elämään kuuluu dynaamisuus. Uudet sukupolvet tuovat siihen uusia painotuksia tai ehkä

nostavat vanhat ajatukset uudelleen esiin. Siinä voi syntyä kitkaa mutta samalla myös elämästä kertovaa lämpöä. Kun liikkeen on huolehdittava sanomansa ajankohtaisuudesta, yhteiskunnan virtaukset eivät voi olla vaikuttamatta siihen.

On huomattava, että luterilaisen kirkon herätysliikkeistä ainoastaan herännäisyys on päässyt kirjan sivuille, pariinkin otteeseen. Virtanen kertoo vuoden 1929 tapahtumista Pohjanmaalla: *"Nuorkommunistien agitaatio herätti kasvavaa ärtymystä. Paikoin suojeluskuntalaiset ja körttiläiset karkottivat vierailijat väkisin pitäjästä."* Yhteiskunnallinen tilanne oli tuolloin aivan toinen kuin nykyään. Traditiot, ihmiset ja heidän arvonsa kohtasivat ja törmäsivät hyvin voimakkaasti. Siitä huolimatta Virtanen näkee tämänkin aikakauden osana samaa kiinteää kehityskulkua, joka on jatkunut 1800-luvun fennomaniasta meidän päiviimme asti.

Sukupolviliikkeiden historia on voimansa tunnossa olevien ihmisten historiaa. Siitä huolimatta on aina niitä, jotka muiden kulkiessa valtansa ja suuruutensa huipulla näkevät kaiken keskellä ihmisen rajallisuuden ja elämän todellisuuden. Heidän ajatuksensa pukee sanoiksi Veli-Matti Sallinen Turinan pääkirjoituksessa (2/1969): *"Älköön kukaan luulko, että kuvittelemme ratkaissemme koko hajaannuksen ongelman. Emme myöskään pyri etsimään syyllisiä tai osoittamaan sormella mitään nykyisistä rintaman linjoista. Olemme kaikki saman tien kulkijoita ja kykenemättömiä tuomitsemaan toisen palvelijoita. Oman isäntänsä edessä kukin seisoo tahi kaatuu."*

Jaakko Antila